

Мухіддін Хайруддінов,

доктор педагогічних наук, професор,
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського
(м. Миколаїв)

Muhiddin Hayruddinov,

Doctor of Pedagogical Science, Professor,
V. O. Sukhomlynsky Mykolaiv National University
(Mykolaiv)
kptzp407@ukr.net

УДК 378.1. (477.75)

ПРО СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ З КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ

THE ARTICLE ABOUT THE STATUS AND TRENDS OF PREPARATION OF PEDAGOGICAL STAFF FOR EDUCATIONAL INSTITUTIONS WITH THE CRIMEAN TATAR LANGUAGE OF INSTRUCTION

У статті розкрито стан і тенденції підготовки педагогів до викладання в закладах освіти з кримськотатарською мовою навчання. Автор провів порівняльний аналіз тенденцій сучасної підготовки педагогічних кадрів у Криму та за кордоном, показав спільне та відмінне в деяких підходах до розглядуваної проблеми, що вкотре акцентує увагу на необхідності систематичної роботи в цій галузі. У процесі дослідження було доведено, що саме фундаментальність педагогічної освіти є основою компетентності та мобільності фахівця.

Ключові слова: концепція безперервної педагогічної освіти, підготовка педагогічних кадрів, полікультурність, кримськотатарська мова навчання.

In the article considers the status and trends of preparation of teachers for teaching in educational establishments with Crimean Tatar language of instruction. The author conducted a comparative analysis of the tendencies of modern teacher training in the Crimea and abroad, showed the common and different in some approaches to the problem, that once again emphasizes the attention for systematic work in this area. During the study, it was proved that the fundamental nature of teacher education is competency-based and mobility specialist.

Keywords: concept of continuous pedagogical education, teacher training, multiculturalism, the Crimean Tatar language of instruction.

В статье раскрыты состояние и тенденции подготовки педагогов к преподаванию в учреждениях образования с крымскотатарским языком обучения. Автор провел сравнительный анализ тенденций современной подготовки педагогических кадров в Крыму и за рубежом, показал общее и отличительное в некоторых подходах к рассматриваемой проблеме, что в который раз акцентирует внимание на необходимости систематической работы в этой области. В процессе исследования было доказано, что именно фундаментальность педагогического образования является основой компетентности и мобильности специалиста.

Ключевые слова: концепция непрерывного педагогического образования, подготовка педагогических кадров, поликультурность, крымскотатарский язык обучения.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Освіта в сучасних умовах є вагомим чинником, який сприяє розвитку духовної культури, інтелектуальних і продуктивних сил суспільства, успіху громадянського миру та майбутніх успіхів у зміцненні й утвердженні авторитету народів світу. Розвиток системи освіти кримських татар у Криму внаслідок зростання і поглиблення взаємозв'язків та взаємозалежності всіх країн і народів світу неможливо розглядати з відривом від процесів і тенденцій перетворення світового освітнього простору, без урахування багатовікового досвіду професійної підготовки вчителів у період Кримського ханства і входження Криму до складу Російської імперії, Радянського Союзу та України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. На сьогоднішній день існує ціла низка наукових праць, присвячених найрізноманітнішим питанням, пов'язаним із кримськими татарами. Велику увагу дослідники приділяють проблемам історії освіти та навчання кримських татар у дореволюційний період, коли грамотність досягла найвищого рівня, і практично кожен представник кримських татар міг читати і писати рідною мовою. Серед них слід відзначити роботи О. Габреляна, В. Ганкевича, Д. Абібулаєвої, Е. Абібулаєвої, З. Абдулаєвої, А. Д'яконова, Л. Маршала, Д. Прохорова, Г. Кондратюка.

Чимало досліджень присвячено кримськотатарським народним навчальним закладам. У цих працях порушується питання діяльності навчальних закладів, аналізуються реформи системи національної освіти кримських татар XIX – початку XX ст. У тому числі зустрічаються дослідження, присвячені діяльності І.

Гаспринського – видатного кримськотатарського просвітителя, письменника, публіциста і політика, його внеску в розвиток національної освіти в Криму кінця XIX – початку XX ст.

Проблему ролі ісламу в освітньому процесі кримських татар та їхні взаємини з іншими народами висвітлюють роботи В. Бартольда, М. Кирюшко, В. Ганкевича, З. Хайредінової, О. Бубенка, Д. Радивилова та ін. Так, ролі земства в розвитку початкової освіти присвячено праці А. Кучерганської; становлення середньої освіти у кримських татар розглядає Л. Маршал; етнопедагогіці кримськотатарського народу значну увагу приділив М. Хайруддінов; про мистецтво татарського народу чимало праць С. Червоної; концепцію національного просвітництва в мусульманських країнах вивчає Р. Шарипова; мовна ситуація в Криму – предмет досліджень А. Емірової. Усі ці наукові розвідки дають уявлення про організацію та діяльність навчальних закладів кримських татар, процеси, які відбувалися в регіоні у XIX – на початку XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Підготовка науково-педагогічних кадрів із числа кримських татар є одним із показників соціальної адаптації репатріантів до життя в кримському суспільстві. Науковий потенціал кримськотатарського народу, згідно з одним джерелом інформації, складає близько 50 докторів та 350 кандидатів наук, за іншим – 53 доктори та 552 кандидати наук. За наявною інформацією працевлаштовано трохи більше 30 відсотків, причому близько 60 відсотків науковців із цього числа працюють не за фахом. Різде зниження рівня життя кримських татар призводить до втрати наукового та професійного потенціалу, зниження освітнього рівня. За десять років, із початку повернення кримськотатарського народу до Криму, 12 осіб захистили кандидатські, а 4 – докторські дисертації. У цілому в Криму кадровий науково-педагогічний потенціал кримськотатарського народу використовується вкрай незадовільно [1].

На початку 90-х років на факультеті кримськотатарської філології ТНУ ім. В.І. Вернадського та в Кримському індустріально-педагогічному інституті навчалось 350-400 студентів із числа кримських татар. У подальші роки кількість студентів мала тенденцію до збільшення, а згодом – до зменшення внаслідок демографічної ситуації в Криму. В середньому, починаючи з 2000 року, випуск висококваліфікованих педагогів досягав 700-800 осіб, половину з яких складали кримські татари.

Орієнтація вищої та загальноосвітньої шкіл на навчання і виховання громадян із урахуванням їхньої національної та релігійної належності обумовила необхідність цілеспрямованої підготовки педагогічних кадрів для національної школи, в тому числі й кримськотатарської, що мало б сприяти розвитку рідної мови та культури народу.

До депортації в Кримській АРСР функціонувала 371 кримськотатарська школа. Підготовку педагогічних кадрів здійснювали Кримський татарський педагогічний технікум, Сімферопольський педагогічний інститут, Ялтинський татарський педагогічний технікум, Бахчисарайська учительська татарська школа [3].

Учителів для кримськотатарських шкіл першого ступеня готував Кримський татарський педагогічний технікум. У 1925 році в педтехнікумі навчалось 193 студенти. З них за соціальним походженням переважали селяни – 147 осіб. У 1926 році в педтехнікумі навчалось 190 студентів. Із метою забезпечення освітнього процесу працювала навчальна бібліотека, яка налічувала 4668 екземплярів книг. Навчання студентів відбувалося на трьох відділеннях: дошкільному, шкільному та політпросвіт роботи.

Зауважимо, що в ті часи значна увага приділялася проведенню педагогічної практики: «Завдяки практикантам, упродовж року працювали 14 татарських шкіл, відкриті які Відділ народної освіти не мав змоги через відсутність татарських учителів». У 1930 році контингент студентів істотно збільшився зі 180 до 300 осіб [3].

Учительський персонал для шкіл другого ступеня готував Кримський педагогічний інститут. Створений під час громадянської війни як Таврійський університет, він зазнав істотних змін. Упродовж двадцяти років педінститут був єдиним ВНЗ Криму. Кількість студентів, представників кримських татар, завжди була незначною. У 1927 році в педінституті, із загальної кількості 505 студентів, кримських татар навчалось лише 33, а це вкрай мало. Із них на татарсько-лінгвістичному відділенні навчалось 23 майбутні філологи. В зв'язку із уведенням обов'язкової семирічної освіти зросла потреба в учителях. Через це кількість студентів кримських татар у педінституті в 1931-1932 роках збільшилась із 17% до 44% від загальної кількості. На відділенні татарської мови та літератури було припинено переклад на татарську мову всіх предметів, які викладалися [3].

На даному етапі підготовка педагогічних кадрів для навчальних закладів із кримськотатарською мовою навчання здійснюється Республіканським вищим навчальним закладом «Кримський інженерно-педагогічний університет» і Таврійським національним університетом ім. В. І. Вернадського. Підвищення кваліфікації педагогічних кадрів для всіх загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється на базі Кримського республіканського інституту післядипломної педагогічної освіти. Також в інституті проводяться курси підвищення кваліфікації вихователів ДНЗ та вчителів початкових класів, які працюють у групах та класах із кримськотатарською мовою навчання.

Досвід показує, що в основу сучасної концепції безперервної педагогічної освіти покладено такі положення:

1. Початкова фундаментальна педагогічна освіта забезпечується педагогічними коледжами, інститутами, університетами; в усіх країнах яскраво виявляється тенденція переходу на університетську педагогічну освіту.

2. Відбувається період адаптації та становлення професійної діяльності молодого вчителя під керівництвом досвідчених учителів школи (в Росії цей процес називають наставництвом, в Англії – пробний рік (т'юторінг), в США – менторинг).

3. Підвищення кваліфікації працюючих учителів (а також педагогів, які переривали на певний час професійну діяльність, проте знову приступають до роботи) здійснюється на довгострокових та короткострокових курсах – у вищих навчальних закладах, спеціальних установах підвищення (або вдосконалення) кваліфікації, учительських центрах і школах.

Здійснений нами порівняльний аналіз тенденцій сучасної підготовки педагогічних кадрів у Криму і за кордоном показав спільне та відмінне в деяких підходах до досліджуваної проблеми, що вкотре акцентує увагу на необхідності систематичної роботи в цій галузі [4].

Слід зазначити, що економічна ситуація в Автономній Республіці Крим, яка склалася на сьогоднішній день, не дозволяє достатньою мірою забезпечити конституційне право кримських татар на розвиток освіти рідною мовою. Так, у 15 загальноосвітніх навчальних закладах із кримськотатарською мовою навчання знання отримують 2765 учнів у 176 класах-комплексах. Кількість учнів, які навчаються в класах із кримськотатарською мовою викладання на базі шкіл з російською, українською, двома, трьома мовами навчання складає 2650 учнів (237 класів). Таким чином, лише 5415 учнів у 413 класах навчаються кримськотатарською мовою, що складає трохи більше 16% від загальної кількості учнів кримських татар, тобто ситуація досягла критичної точки: абсолютна більшість учнів не отримує освіти кримськотатарською мовою.

Ще й досі належною мірою не задовольняються освітні потреби кримськотатарського народу, не реалізована належним чином Програма формування та розвитку мережі навчальних закладів, класів із українською, кримськотатарською мовами навчання, шкіл і класів із двома мовами навчання. Варто відзначити, що Програма була затверджена Постановою Ради міністрів Автономної Республіки Крим від 27 серпня 1997 року № 260, згідно з якою передбачалося відкриття в 1997–2006 роках 40 шкіл із кримськотатарською мовою навчання.

Підкреслимо, що у 2013 році була розроблена «Державна цільова програма розвитку освіти кримськотатарською мовою в Автономній Республіці Крим» (2012–2017 рр.), спрямована на:

- залучення кримськотатарської молоді до духовної культури свого народу, національних традицій. Крім того, досконало володіти рідною мовою полегшує вивчення інших мов, у тому числі міжнародних;
- широке розповсюдження двомовності та багатомовності – додаткова перевага кримськотатарської молоді, яка володіє декількома мовами, проживаючи в поліетнічній державі або регіоні;
- підвищення інтелектуального потенціалу народу, якості підготовки професійних кадрів у сфері фінансів та менеджменту, правознавців, соціальних працівників, фахівців у сфері рекреаційного бізнесу, що дозволить вирішити проблему гідного працевлаштування молодого покоління, запобігання соціальному напруженню та забезпечення миру в Кримському регіоні;
- виховання повноцінної соціальної толерантної особистості, яка усвідомлює своє місце і роль у суспільстві та світі в цілому.

Перспектива розвитку освіти кримськотатарською мовою в першу чергу залежить від забезпечення навчальних закладів педагогічними кадрами. Для цього на базі вищих навчальних закладів Автономної Республіки Крим послідовно розширюють підготовку вчителів-предметників для шкіл із навчанням кримськотатарською мовою на базі Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського та Республіканського вищого навчального закладу «Кримський інженерно-педагогічний університет». Підготовку педагогів здійснюють шляхом формування студентських груп із навчанням кримськотатарською мовою: ТНУ (Учитель біології в школі, Учитель географії в школі, Учитель історії в школі, Учитель української мови та літератури в школі, Учитель англійської мови та літератури, Учитель німецької мови та літератури, Учитель кримськотатарської мови та літератури, Учитель математики, Учитель інформатики, Психолог (ДНЗ, школа), Учитель фізичної культури в школі, Учитель фізики в школі, Учитель хімії в школі); КІПУ (Учитель інформатики, Учитель-дефектолог, Вихователь ДНЗ, Учитель початкових класів, Психолог (ДНЗ, школа), Учитель музики в школі, Учитель образотворчого мистецтва у школі, Учитель історії в школі, Учитель англійської мови та літератури у школі, Учитель німецької мови і літератури в школі, Учитель кримськотатарської мови та літератури у школі, Учитель української мови та літератури у школі).

Як показує проведене нами дослідження, в історії системи підготовки педагогічних кадрів для кримськотатарської національної школи можна виділити такі періоди:

I період – 1810-1872 рр. – відкриття державних навчальних закладів (відділень) з підготовки педагогічних кадрів для кримськотатарських шкіл (татарський клас при Сімферопольському повітовому училищі, татарський відділ при Сімферопольській гімназії), що зумовлено, з одного боку, реформуванням системи освіти в Російській імперії, а з іншого, – боротьбою кримськотатарського народу за навчання та викладання рідною мовою;

II період – 1872-1921 рр. – відкриття Сімферопольської татарської учительської школи – спеціального навчального закладу із підготовки педагогічних кадрів для кримськотатарських шкіл; «мектебе – руштіє» – конфесійної школи під керівництвом І. Гаспринського. Це зумовлювалося загостренням боротьби прогресивної кримськотатарської інтелігенції за націоналізацію шкіл та можливість готувати національні педагогічні кадри. Серед тенденцій і особливостей організації навчально-виховного процесу у цей період заслуговують на увагу такі: впровадження до змісту підготовки педагогічних кадрів вітчизняних і зарубіжних досягнень у галузі теорії педагогіки, педагогічної практики, етнорелігійних традицій; пошук нових форм професійної підготовки педагогів із урахуванням джадідських реформ;

III період – 1921-1944 рр. – відкриття національних класів і груп для національних співтовариств, а також створення мережі середніх та вищих навчальних закладів із підготовки педагогічних кадрів у радянський період (педагогічні технікуми, Таврійський (Кримський) університет (з 1925 р. – Кримський педагогічний інститут), Вищі педагогічні татарські курси), що сприяло ліквідації неписьменності серед татарського населення, доступності навчання для всіх суспільних прошарків і обох статей, пошуку нових форм професійної підготовки педагогів;

IV період – 1944-1988 рр. – закриття всіх навчальних закладів для кримських татар;

V період – 1988-2007 рр. – відновлення та здійснення підготовки педагогічних кадрів для шкіл із кримськотатарською мовою навчання в провідних ВНЗ Криму (Таврійський національний університет ім. В. Вернадського,

Республіканський вищий навчальний заклад «Кримський інженерно-педагогічний університет» (м. Сімферополь). Це забезпечило можливість відродження національної школи, рідної мови, національних традицій навчання та виховання, збереження національної ідентичності кримськотатарського народу.

Проблема розробки навчальних планів професійної підготовки вчителя набуває все більшої актуальності. Принагідно зазначимо, що раніше в основі розробки навчальних планів лежав технократичний предметно-орієнтований підхід. Вважалося, якщо майбутній фахівець успішно оволодіє знаннями в процесі навчання, а також закріпить результат на курсах загальноосвітніх, спеціальних і професійних дисциплін разом із виробничою практикою, то, здійснюючи самоосвіту, в процесі власної виробничої діяльності він стане висококваліфікованим професіоналом.

Проте в одних країнах (США, Англія, Німеччина) переважає практична підготовка, в інших (Франція, Росія) – теоретична підготовка майбутніх фахівців в університетах.

Утім, природа педагогічної праці вимагає постійного руху, творчого пошуку, оновлення знань. Значення самоосвіти для вчителів особливо зростає в нинішніх умовах, коли відбувається небачене прискорення прогресу в усіх сферах виробництва й обслуговування, що породжує втрату відносної стійкості професійних знань і вмій, їх швидке «моральне виснаження».

Форми педагогічної самоосвіти різноманітні та багатогранні. Серед них – самостійна дослідницька робота за певною тематикою в галузі спеціальності, педагогіки або методики, під керівництвом викладачів ВНЗ, досвідчених учителів, участь у шкільних методичних об'єднаннях; самостійне вивчення досягнень педагогічної науки та передового педагогічного досвіду в бібліотеках, на відкритих уроках та заходах досвідчених учителів; творче навчання в школі молодого вчителя; виступи з доповідями на методичних і практичних семінарах, конференціях, педагогічних читаннях тощо.

З огляду на це сьогоденній учитель має засвоїти величезний інноваційний потік знань та вмій. Звідси випливає найважливіша вимога, яка пред'являється до вчителя, – фундаментальність його підготовки. Саме фундаментальність педагогічної освіти є основою компетентності та мобільності фахівця. Отримавши фундаментальну освіту, вчитель має можливість займатися подальшою самоосвітою, перебудовувати свою професійну діяльність, відповідати найрізноманітнішим запитам, які пред'являє йому суспільство у сфері освітніх послуг (інформаційно-комунікативна культура і толерантність як засоби ефективного діалогу).

Таким чином, у нових соціокультурних умовах розвитку ідей полікультурного суспільства, посилення ролі регіональних освітніх систем, зміни вимог до педагога в зв'язку з новими цивілізаційними процесами підготовка педагога передбачає використання найважливіших ідей андрагогіки, безперервної освіти та сучасних досягнень у галузі підготовки полікультурного вчителя.

Принципово важливим, на нашу думку, є усвідомлення спеціальної етнопедагогічної підготовки майбутніх учителів у педагогічному закладі, що передбачає формування у студентів основ етнопедагогічної культури як перспективного напрямку розвитку теорії і практики вітчизняної педагогічної освіти. Приєднання етнопедагогіки до професійних дисциплін, які сприяють формуванню професійних умінь і навичок педагогів, означає новий тип взаємодії фундаментальних та прикладних галузей педагогіки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, вдосконалення підготовки педагогічних кадрів для кримськотатарських навчальних закладів у сучасних умовах може відбуватися на основі науково обґрунтованої порівняльно-педагогічної характеристики сучасного стану і тенденцій розвитку державної політики в галузі педагогічної освіти; діалектичного взаємозв'язку теоретичних педагогічних напрямів професійної підготовки учителів із філософією та психологією; системи безперервної педагогічної освіти за кордоном і багатовікового досвіду професійної підготовки учителів кримськотатарського та інших тюркських народів.

1. Бекиров С. Подготовка научно-педагогических кадров как фактор социальной адаптации крымских татар [Електронний ресурс] / С. Бекиров. – Режим доступу : <http://cidct.info/uk/publications/Panchuk/46.html>
2. Габриелян О. А. Диалог культур: проблемы интеграции в крымском сообществе / О. А. Габриелян. - Симферополь: «Таврия», 2002 г. - С.188
3. Кондратюк Г. Н. Система образования крымских татар в 1921 – 1941 гг. [Електронний ресурс] / Г. Н. Кондратюк. – Режим доступу: <http://do.gendocs.ru/docs/index-234036.html>.
4. Баскаков Р.Н. О состоянии и некоторых тенденциях современной подготовки педагогических кадров в России и за рубежом [Електронний ресурс] / Р. Н. Баскаков. – Режим доступу : <http://www.allbest.ru/>
5. Хайруддинов М.А. Этнопедагогика крымскотатарского народа: Монография / М. А. Хайрудинов. — К.: Наук. світ, 2002. – 335 с.
6. Хайруддинов М.А., Усеинов С.М. Этикет крымских татар. Эдепнаме / М. А. Хайруддинов, С. М. Усеинов. - Симферополь: ИД «Тезис», 2014. – 304 с.

Reference

1. Bekirov S. Podgotovka nauchno-pedagogicheskikh kadrov kak faktor sotsial'noy adaptatsii krymskikh tatar [Yeletronniy resurs] / S. Bekirov. – Rezhim dostupu : <http://cidct.info/uk/publications/Panchuk/46.html>
2. Gabriyelyan O. A. Dialog kul'tur: problemy integratsii v krymskom soobshchestve / O. A. Gabriyelyan. - Simferopol': «Tavriya», 2002 g. - S.188
3. Kondratyuk G. N. Sistema obrazovaniya krymskikh tatar v 1921 – 1941 gg. [Yeletronniy resurs] / G. N. Konratyuk. – Rezhim dostupu: <http://do.gendocs.ru/docs/index-234036.html>.
4. Baskakov R.N. O sostoyanii i nekotorykh tendentsiyakh sovremennoy podgotovki pedagogicheskikh kadrov v Rossii i za rubezhom [Yeletronniy resurs] / R. N. Baskakov. – Rezhim dostupu : <http://www.allbest.ru/>
5. Khayruddinov M.A. Etnopedagogika krymskotatarskogo naroda: Monografiya / M. A. Khayrudinov. — K.: Nauk. svnt, 2002. – 335 s.
6. Khayruddinov M.A., Useinov S.M. Etiket krymskikh tatar. Edepname / M. A. Khayruddinov, S. M. Useinov. - Simferopol': ID «Tezis», 2014. – 304 s.